

การประเมินหลักสูตร : หลักการและแนวปฏิบัติ

ศิริชัย กาญจนวาที*

จากความพยายามปฏิรูปการศึกษาไทย ภายใต้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ทำให้สถาบันการศึกษาทุกแห่งจำเป็นต้องมีระบบประกันคุณภาพภายใน เพื่อพัฒนามาตรฐานการศึกษา ผู้บริหารสถาบันการศึกษาจึงได้หันมาให้ความสนใจมากขึ้นเกี่ยวกับคุณภาพการศึกษา อันประกอบด้วยการพัฒนาหลักสูตร การปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอน ตลอดจนการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ที่เป็นมาตรฐาน

วงจรของการพัฒนาหลักสูตรเกี่ยวข้องกับการวางแผนหลักสูตร การใช้หลักสูตรและการประเมินหลักสูตร เพื่อปรับปรุงหลักสูตรให้ทันสมัยทางวิชาการ และทันการเปลี่ยนแปลงของโลก

1. ความเป็นมาและความสำคัญของการประเมินหลักสูตร

จากวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ และการเมืองที่เกิดขึ้นในประเทศไทย (พ.ศ.2539-2540) ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social movement) ในการร่วมกันผลักดันและปฏิรูปการเมืองโดยบุคคลหลายฝ่ายจากหลากหลายอาชีพ ด้วยการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน พ.ศ.2540 ซึ่งได้มีการกำหนดให้รัฐต้องจัดทำกฎหมายแม่บททางการศึกษาสำหรับการบริหารและจัดการศึกษา (ปฏิรูปการศึกษา) ทำให้เกิดพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ซึ่งกำหนดให้มีการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นผลให้มีการประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2544 ภายใต้ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติฉบับดังกล่าวยังได้กำหนดให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษา เพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับ (มาตรา 47) สำหรับระบบการประกันคุณภาพการศึกษา เกิดขึ้นเพื่อสร้างความมั่นใจต่อสาธารณะว่าผลผลิตทางการศึกษาจะได้มาตรฐานตามที่กำหนดไว้ นั่น ประกอบด้วยระบบการประกันคุณภาพภายใน อันเป็นการตรวจสอบประเมินผลการจัดการศึกษาโดยสถานศึกษาและหน่วยงานต้นสังกัดและระบบการประกันคุณภาพภายนอก อันเป็นการตรวจสอบประเมินผลการจัดการศึกษาของสถานศึกษาโดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.)

ในระบบการประกันคุณภาพภายใน ของทุกสถาบันการศึกษา มีการกำหนดให้การประเมินหลักสูตรเพื่อการปรับปรุงหลักสูตรให้ทันสมัยและทันการเปลี่ยนแปลงของโลก เป็นตัวชี้วัดหรือเกณฑ์คุณภาพสำคัญตัวหนึ่งสำหรับการประกันคุณภาพภายใน การดำเนินงานดังกล่าวถือเป็นร่องรอยของความตระหนัก (Awareness) ถึงความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตร

*ศาสตราจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ คณบดีคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความพยายาม (Attempt) ในการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรให้มีประสิทธิภาพ และผล
ความสำเร็จ (Achievement) ของการผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพตรงตามหลักสูตรและความต้องการ
ของสังคม พร้อมทั้งเป็นการรองรับการตรวจประเมินภายนอกจาก สมศ.

2. วงจรของการพัฒนาหลักสูตร

หลักสูตร (Curriculum) เป็นมวลประสบการณ์ที่กำหนดไว้อย่างเป็นระบบสำหรับใช้ในการ
การจัดการศึกษาให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้และมีคุณลักษณะตามความมุ่งหมาย

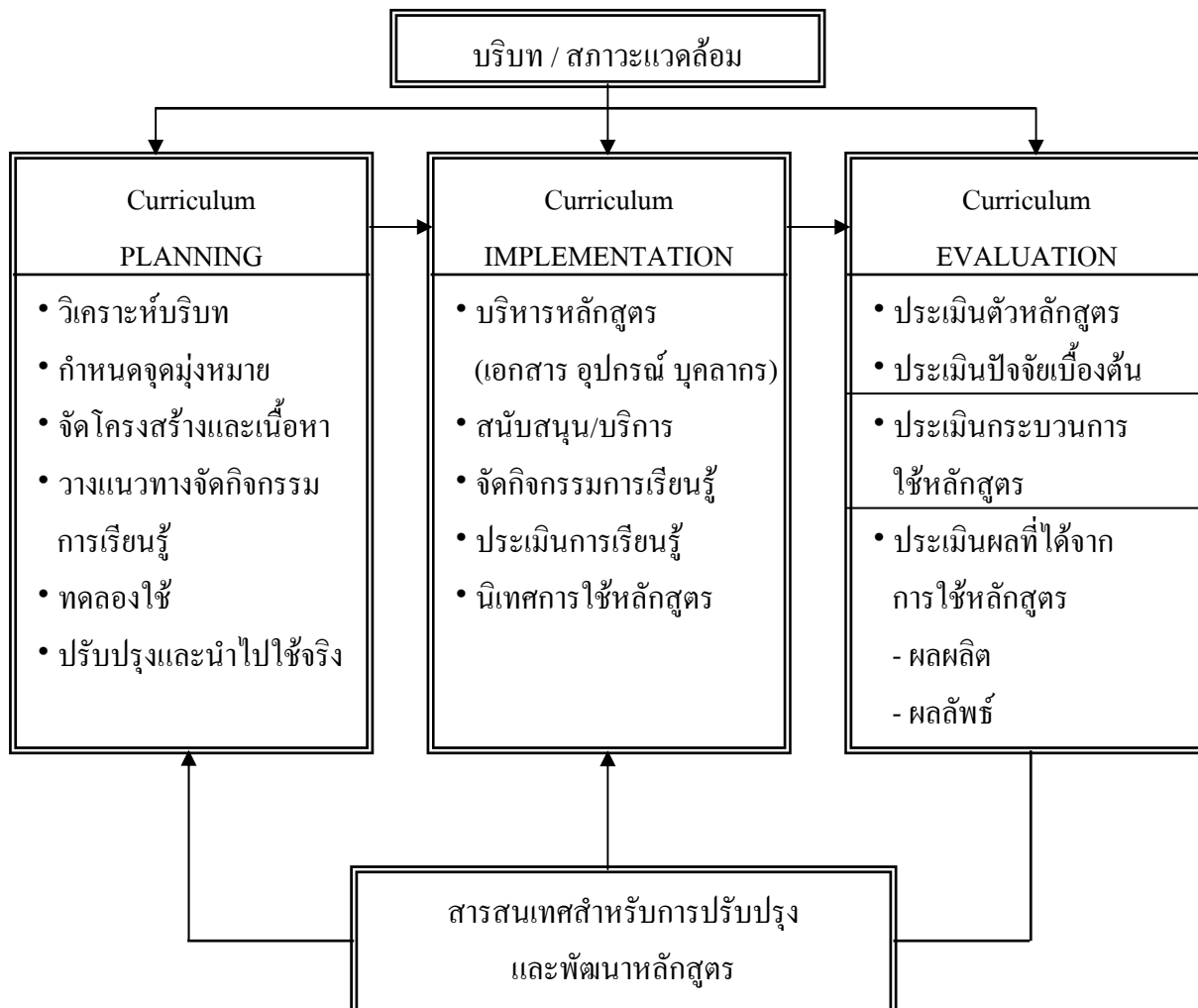
วงจรของหลักสูตรเริ่มต้นจากความต้องการหลักสูตรที่สามารถตอบสนองต่อบริบท
(Context) หรือสภาวะแวดล้อม สภาพแวดล้อมที่สำคัญของหลักสูตรประกอบด้วย ความต้องการ
ทางวิชาการ/วิชาชีพ เช่น ความต้องการสืบทอดองค์ความรู้ สร้างองค์ความรู้ทางวิชาการ เพื่อพัฒนา
ศาสตร์สาขานั้น เป็นต้น และความต้องการทางสังคม เช่น ความต้องการนำความรู้มาใช้ประโยชน์
ในเชิงการผลิต การแก้ปัญหาหรือการสร้างความสุขความสะดวกแก่มนุษย์ให้สังคม เป็นต้น
หลักสูตรทางการศึกษาส่วนใหญ่จึงเกิดขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อตอบสนองต่อความต้องการในการ
พัฒนาวิชาการ/วิชาชีพ และขณะเดียวกันเป็นการเอื้อประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับสังคม หลักสูตรที่ดีจึง
ควรมีจุดมุ่งหมายที่ตั้งอยู่บนหลักวิชาการทางการศึกษาของศาสตร์สาขานั้น ที่เหมาะสมทั้งด้าน
แนวคิดทางปรัชญา จิตวิทยา และสังคมวิทยาที่สามารถปฏิบัติได้จริง และสอดคล้องกับความ
ต้องการของสังคม

หลังจากกำหนดหลักการและจุดมุ่งหมายของหลักสูตรได้แล้ว ทำให้มองเห็นทิศทางของ
หลักสูตร ได้ชัดเจน อันจะช่วยในการวางแผนหลักสูตร (Curriculum planning) เกี่ยวกับโครงสร้าง
และเนื้อหา การบริหารหลักสูตร แผนการศึกษา แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และ
การวัดประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน

เมื่อได้ตัวหลักสูตรและเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่นเอกสารประกอบหลักสูตร คู่มือนักเรียน/
นักศึกษา คู่มือครู เป็นต้น ลำดับขั้นตอนไปจึงเป็นการนำหลักสูตรไปใช้จริง (Curriculum
implementation) ซึ่งประกอบด้วยการบริหารจัดการหลักสูตร การจัดชุดวิชา / อาจารย์ผู้สอน การจัด
กิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร และสัมพันธ์กับความถนัด /
ความสนใจของผู้เรียน การพัฒนาและใช้สื่อการเรียนรู้ และการวัดประเมินผลการเรียนรู้

ในการใช้หลักสูตร มีความจำเป็นต้องทำการประเมินหลักสูตร (Curriculum evaluation)
โดยการติดตามความก้าวหน้าของการใช้หลักสูตร ตรวจสอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้และ
ความสำเร็จของการใช้หลักสูตร สำหรับเป็นข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) ในการปรับปรุงหลักสูตร

ภาพที่ 1 วงจรของการพัฒนาหลักสูตร

ลักษณะของอาการที่บ่งชี้ถึงความต้องการพัฒนาบุคลากร และปรับปรุงหลักสูตร สามารถสังเกตได้จากอาการที่ปรากฏอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างประกอบกัน ดังเช่น สถาบันการศึกษาขาดปรัชญาของการจัดการศึกษา หรือมีแต่ไม่ชัดเจน มีความขัดแย้งระหว่างปรัชญากับแนวทางปฏิบัติในการจัดการศึกษา ขาดอุปกรณ์ / สื่อการเรียนรู้ ผู้สอนขาดคุณสมบัติที่เหมาะสม เอกสาร / ตำราล้าสมัย เวลาไม่เพียงพอในการสอนให้ครบสาระ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนไม่สอดคล้องกับความถนัดและความสนใจของผู้เรียน การวัดและประเมินขาดมาตรฐาน ผู้เรียนขาดความสนใจในการเรียนรู้ ผู้ปกครองไม่สนใจการเรียนรู้ของบุตรหลาน ปัญหาการออกกลางคัน ผู้เรียนมีปัญหาด้านคุณธรรม อัตราการสำเร็จการศึกษาต่ำลง บัณฑิตมีปัญหาในการศึกษาต่อและการทำงาน บัณฑิตขาดองค์ความรู้ / ทักษะที่จำเป็นสำหรับสังคมยุคใหม่ เป็นต้น

3. แนวคิดพื้นฐานของการประเมินหลักสูตร

3.1 ความหมายและองค์ประกอบ

การประเมิน (Evaluation) หมายถึง กระบวนการตัดสินคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์หรือมาตรฐาน ดังนั้น การประเมินหลักสูตร จึงเป็นกระบวนการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับหลักสูตร แล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อวินิจฉัยจุดเด่น จุดด้อย ของตัวหลักสูตรและการบริหารหลักสูตร อันเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงกระบวนการหลักสูตรระหว่างการใช้หลักสูตรและเพื่อตัดสินคุณภาพของหลักสูตร ว่าบรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้หรือไม่เพียงใด อันเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงหลักสูตรให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้นต่อไป

ในการประเมินหลักสูตร จึงควรมีการกำหนดมาตรฐานของหลักสูตร (Standard) ไว้ล่วงหน้า โดย “มาตรฐาน” เป็นคุณลักษณะเป้าหมายที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับตัวหลักสูตร การใช้หลักสูตรและผลผลิตของหลักสูตร ซึ่งเป็นลักษณะของความสำเร็จที่คาดหวังไว้ (Expected) สำหรับใช้เป็นระดับคุณภาพในการเปรียบเทียบกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง (Actual) เพื่อตัดสินคุณค่าของหลักสูตรนั้น มาตรฐานของหลักสูตรอาจกำหนดขึ้นจากความคิดเห็นร่วมกันของคณาจารย์ในสาขาวิชา หรืออาจกำหนดขึ้นตามมาตรฐานของสถาบัน หรือหน่วยงานตรวจประเมินภายนอก

การที่จะได้ข้อมูลแสดงถึงสิ่งที่เกิดขึ้นจริง (Actual) จำเป็นต้องมี เครื่องมือสำหรับเก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์เกี่ยวกับตัวหลักสูตร การใช้หลักสูตร และผลผลิตของหลักสูตร เช่น แบบวิเคราะห์หลักสูตร แบบสอบถามความคิดเห็นของนักศึกษาเกี่ยวกับหลักสูตรแบบสอบถามความคิดเห็นของอาจารย์ผู้สอนเกี่ยวกับหลักสูตร แบบติดตามบัณฑิตที่จบหลักสูตร แบบสำรวจผู้ใช้บัณฑิต เป็นต้น จากข้อมูล que เก็บรวบรวมมาได้ เมื่อนำมาวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับมาตรฐาน ทำให้สามารถตัดสินคุณภาพของหลักสูตร รวมทั้งจุดเด่น จุดด้อยของหลักสูตร สำหรับใช้พิจารณาปรับปรุง และพัฒนาหลักสูตรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

3.2 แนวคิดการประเมินหลักสูตร

ในการประเมินหลักสูตรนั้น ผู้ประเมินสามารถออกแบบการประเมินโดยพิจารณาแนวคิดของการประเมินหลัก ๆ 4 แนวทาง เพื่อเลือกทางเลือกใดทางเลือกหนึ่งจากแต่ละแนวทางมาประสานเข้าด้วยกันเป็นแนวคิดหลักของการประเมินหลักสูตร ดังนี้

1) การประเมินความก้าวหน้า หรือการประเมินสรุปรวม

(Formative V.S. Summative Evaluation)

การประเมินความก้าวหน้า (Formative evaluation) เป็นการประเมินในขณะดำเนินการใช้หลักสูตรหรือเป็นการประเมินระหว่างทาง เพื่อให้ได้สารสนเทศสำหรับปรับปรุง

กระบวนการบริหารและการใช้หลักสูตร ส่วนการประเมินสรุปรวม (Summative evaluation) เป็นการประเมินผลสรุปรวมของหลักสูตร หรือการประเมินเมื่อครบวงจรของหลักสูตร เพื่อให้ได้สารสนเทศสำหรับตัดสินผลสำเร็จของหลักสูตร

2) การประเมินอย่างไม่เป็นทางการ หรือ การประเมินอย่างเป็นทางการ

(Informal V.S. Formal Evaluation)

การประเมินอย่างไม่เป็นทางการ (Informal evaluation) เป็นการประเมินที่ไม่มีแบบแผนที่เคร่งครัด การเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นไปตามความสะดวก อย่างง่าย ๆ เช่น การพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการ สอบถามอย่างไม่มีการสร้าง ไม่มีรูปแบบการวิเคราะห์ที่ชัดเจน ข้อสรุปมักเกิดขึ้นตามความรู้สึกหรือความคิดเห็นส่วนตัว ส่วนการประเมินอย่างเป็นทางการ (Formal evaluation) เป็นการประเมินที่มีระเบียบแบบแผน มีวัตถุประสงค์ การสร้างเครื่องมือ การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การสรุปผลตามเกณฑ์หรือมาตรฐาน และการรายงานด้วยลายลักษณ์อักษร

3) การประเมินผลทั้งหมด หรือ การประเมินตามจุดมุ่งหมาย

(Goal-Free V.S. Goal-Based Evaluation)

การประเมินผลทั้งหมด (Goal-Free evaluation) เป็นการประเมินที่ครอบคลุมผลที่เกิดขึ้นจริงทั้งหมด (total effects) ซึ่งประกอบด้วยผลทางตรง และผลทางอ้อม หรือผลกระทบโดยไม่ได้ยึดติดกับจุดมุ่งหมายเดิมของหลักสูตร ส่วนการประเมินผลตามจุดมุ่งหมาย (Goal-based evaluation) เป็นการประเมินผลตามที่ระบุไว้ในจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ว่าผลผลิตที่ได้รับบรรลุผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ เพียงใด

4) การประเมินโดยผู้ประเมินภายนอก หรือ การประเมินโดยผู้ประเมินภายใน

(External V.S. Internal Evaluator)

การประเมินโดยผู้ประเมินภายนอก (External evaluator) เป็นการประเมินโดยใช้ผู้ประเมินที่เป็นบุคคลภายนอก ซึ่งไม่ได้อยู่ภายในสังกัดของหน่วยงาน หรือสถาบันนั้น ส่วนใหญ่เป็นนักประเมินที่เชี่ยวชาญจากภายนอกที่เป็นกลาง ส่วนการประเมินโดยผู้ประเมินภายใน (Internal evaluator) เป็นการประเมินโดยใช้ผู้ประเมินที่เป็นบุคคลภายในสังกัดของหน่วยงาน หรือสถาบันนั้น ซึ่งเป็นผู้ประเมินที่อยู่ใกล้ชิดและเห็นกระบวนการใช้หลักสูตรมาโดยตลอด

จากแนวคิดของการประเมินทั้ง 4 แนวทาง ผู้ประเมินสามารถเลือกข้อใดข้อหนึ่งของแต่ละแนวทาง เพื่อรวมเป็นแนวคิดหลักของการประเมินหลักสูตร แนวคิดของการประเมินหลักสูตรตามแบบประเพณีนิยม จะมีลักษณะของการประเมินเป็นแบบสรุปรวม (Summative) อย่างเป็นทางการ (Formal) ยึดตามจุดมุ่งหมาย (Goal-Based) และประเมินโดยผู้ประเมินภายใน (Internal)

อย่างไรก็ตามแนวคิดของการประเมินหลักสูตรที่เป็นทางเลือก ซึ่งแตกต่างจากแบบประเพณีนิยมดังกล่าว อันเกิดจากส่วนผสมของ 4 แนวทางนั้น ยังมีอีกถึง 15 แนวทางเลือกที่ผู้ประเมินสามารถเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ของการประเมินหลักสูตร

3.3 รูปแบบของการประเมินหลักสูตร

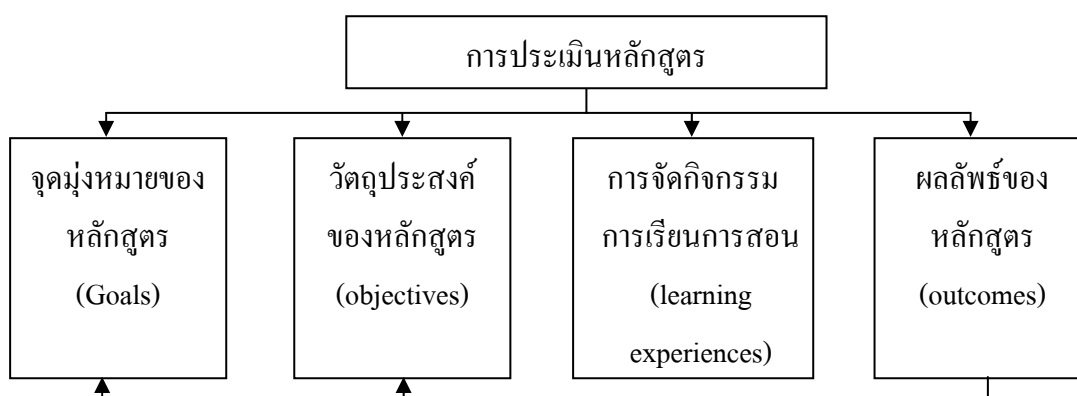
รูปแบบของการประเมินที่นิยมนำมาประยุกต์ใช้ในการประเมินหลักสูตร สามารถจัดจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1) รูปแบบการประเมินที่ยึดจุดมุ่งหมายเป็นหลัก (Goal-Based Models)

รูปแบบการประเมินแนวนี้ เน้นการตัดสินคุณค่าตามจุดมุ่งหมาย เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในแผนงาน โครงการ หรือหลักสูตร การประเมินจึงมีลักษณะของการเปรียบเทียบผลที่เกิดขึ้นจริงกับผลที่คาดหวังไว้ ดังนั้น จุดมุ่งหมาย เป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์จึงถูกใช้เป็นเกณฑ์สำหรับตัดสินความสำเร็จของการดำเนินงาน ผู้นำความคิดการประเมินแนวนี้ คนสำคัญได้แก่ Tyler(1950,1986) และ Hammond (1959) เป็นต้น

Tyler (1950) ได้เสนอแนวทางการประเมินโดยมีขั้นตอนดังนี้ ศึกษาจุดมุ่งหมายของหลักสูตร (Goals) กำหนดวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม (Behavioral objectives) ให้ชัดเจน กำหนดสถานการณ์ / เนื้อหา / เทคนิควิธีการวัด สร้างเครื่องมือวัด เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน ถ้าผลที่เกิดขึ้นเป็นไปตามวัตถุประสงค์ ถือว่าเกิดสัมฤทธิ์ผล แต่ถ้าไม่บรรลุผลตามที่กำหนดไว้ จะต้องตัดสินใจปรับปรุงหลักสูตรใหม่ นอกจากนี้ Tyler (1986) ได้เสนอแนวคิดใหม่ว่า การประเมินหลักสูตรควรประกอบด้วย การประเมินความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ของหลักสูตร การประเมินความเป็นไปได้ของแผนการเรียนรู้ที่จะส่งผลต่อความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ประเมินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ประเมินผลผลิตและผลลัพธ์ของหลักสูตร ตลอดจนการติดตามประเมินหลักสูตรเป็นระยะอย่างต่อเนื่อง ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 การประยุกต์โมเดลการประเมินของ Tyler สำหรับใช้ประเมินหลักสูตร

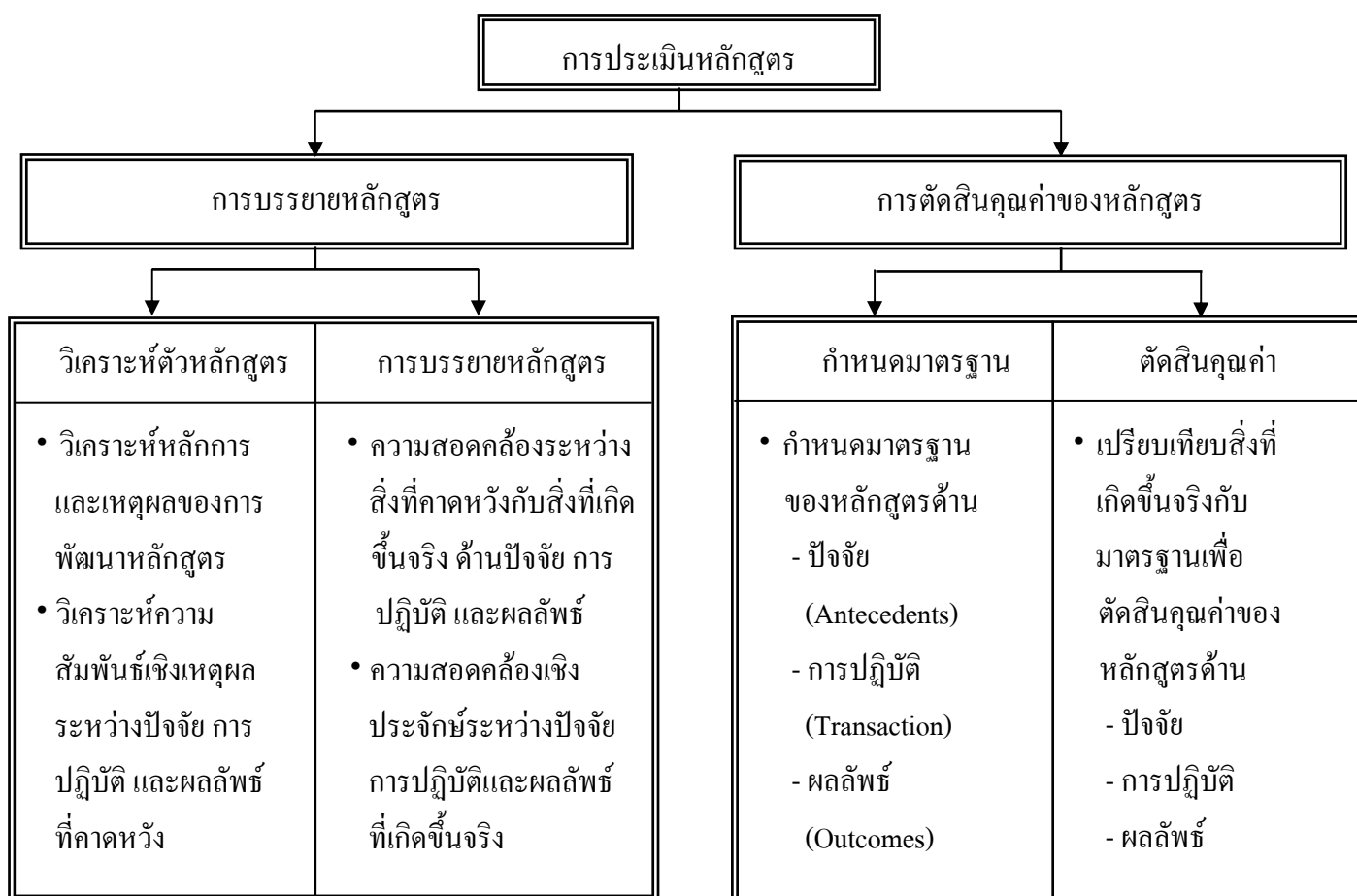
ตรวจสอบความสอดคล้อง (ประสิทธิผล)

2) รูปแบบการประเมินที่ยึดเกณฑ์ หรือ มาตรฐาน เป็นหลัก (Criterion - Based Models)

รูปแบบการประเมินแนวนี้นั้นเน้นการตัดสินคุณค่าตามเกณฑ์หรือมาตรฐานเป็นหลัก ที่มาของเกณฑ์หรือมาตรฐานอาจกำหนดโดยผู้เชี่ยวชาญ หน่วยงาน หรือองค์กรวิชาชีพอื่น เป็นที่ยอมรับ ผู้นำแนวคิดการประเมินแนวนี้นั้นคนสำคัญได้แก่ Stake (1967) และ Provus (1971)

Stake (1967) ได้เสนอแนวทางการประเมินเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนแรก การบรรยายหลักสูตร (Description Matrix) ซึ่งประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์หลักสูตร และ 2) การบรรยายการใช้หลักสูตร ด้านปัจจัย (Antecedents) การปฏิบัติ (Transactions) และผลลัพธ์ (Outcomes) ส่วนที่สอง การตัดสินคุณค่าของหลักสูตร (Judgment Matrix) ซึ่งประกอบด้วย 1) การกำหนดมาตรฐานของหลักสูตร และ 2) การตัดสินคุณค่าของหลักสูตร ด้านปัจจัย การปฏิบัติ และผลลัพธ์ ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 การประยุกต์โมเดลการประเมินของ Stake สำหรับใช้ประเมินหลักสูตร

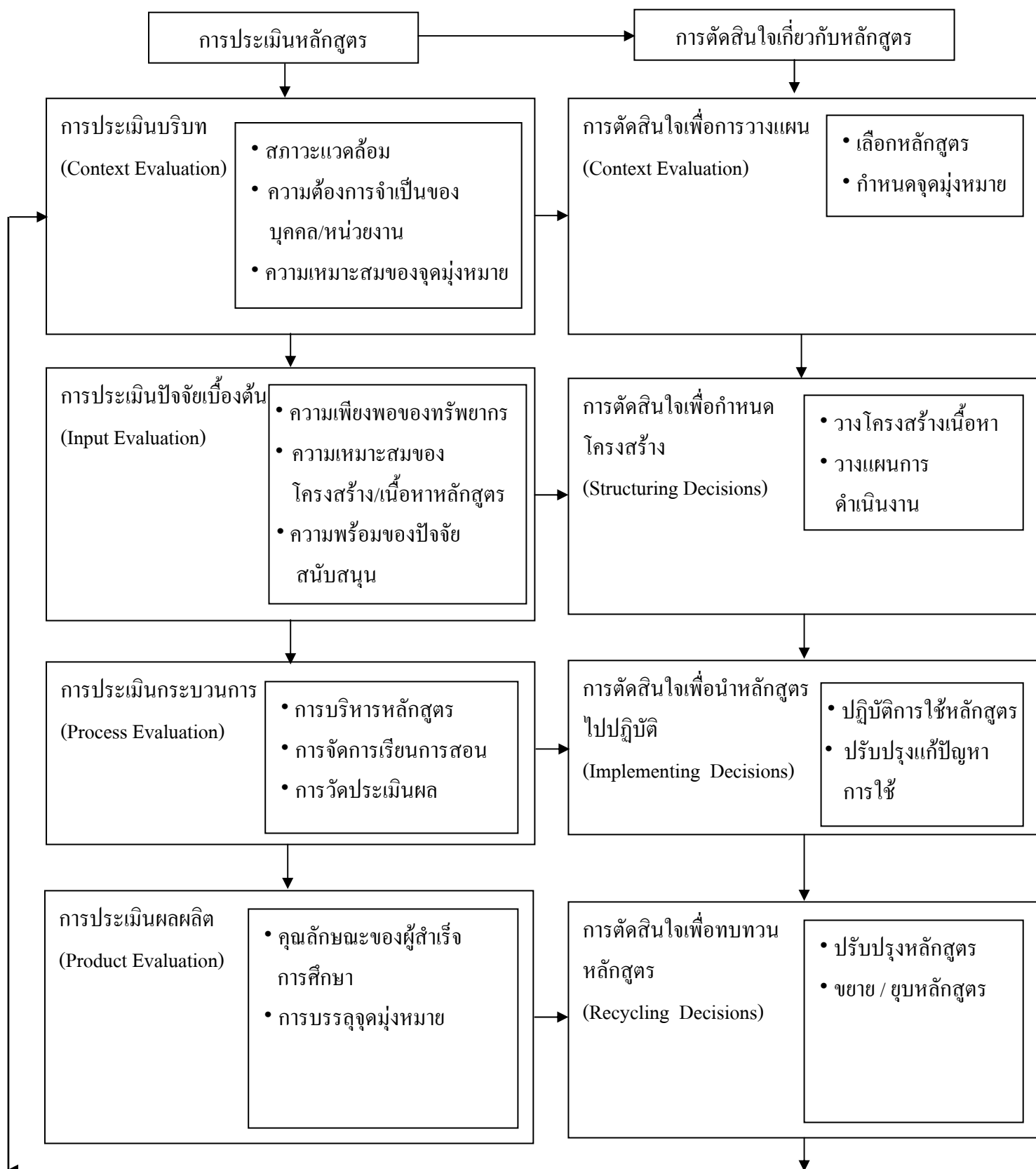

3) รูปแบบการประเมินที่ยึดความต้องการตัดสินใจเป็นหลัก (Decision-Based Model)

รูปแบบการประเมินแนวนี้ ต้องการเสนอสารสนเทศเพื่อช่วยผู้บริหารในการตัดสินใจเลือกทางเลือกต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม โดยเน้นความต้องการให้สารสนเทศของผู้บริหารเป็นหลักในการประเมิน ผู้นำแนวคิดการประเมินแนวนี้คนสำคัญ ได้แก่ Cronbach (1963) , Alkin (1969) และ Stufflebeam (1971)

Stufflebeam และ คณะ (1971) ได้เสนอโมเดล CIPP สำหรับการประเมินบริบท (Context) ปัจจัยเบื้องต้น (Input) กระบวนการ (Process) และผลผลิต (Product) ของหลักสูตร เพื่อช่วยผู้บริหารหลักสูตรในการตัดสินใจเกี่ยวกับการวางแผนหลักสูตร (Planning Decision) การกำหนดโครงสร้างของหลักสูตร (Structuring decisions) การนำหลักสูตรไปใช้จริง (Implementing decisions) และการตัดสินใจเกี่ยวกับการทบทวนหลักสูตร (Recycling decisions) ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 การประยุกต์โมเดลการประเมินของ Stufflebeam และคณะ สำหรับใช้ประเมินหลักสูตร

4. แนวปฏิบัติในการประเมินหลักสูตร

4.1 กระบวนทัศน์ใหม่ของการประเมินหลักสูตร

องค์ความรู้ของศาสตร์แต่ละสาขาได้มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การจัดหลักสูตรและการเรียนการสอนจึงจำเป็นต้องปรับตัวให้ทันการเปลี่ยนแปลงทางวิชาการของโลกประกอบด้วยความคาดหวังในมาตรฐานการศึกษาจากสังคมเพิ่มสูงขึ้นทุกขณะ รวมทั้งบทบาทของการมีส่วนร่วมและการตรวจสอบของส่วนต่าง ๆ กำลังทวีความเข้มข้น ดังนั้น การพัฒนาหลักสูตร การใช้หลักสูตร และ การประเมินหลักสูตร จึงจำเป็นต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบที่สอดคล้องสัมพันธ์กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประเมินหลักสูตรต้องเป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพ ในการติดตามคุณค่าของหลักสูตรอย่างต่อเนื่อง อย่างน้อย 1 ครั้ง ทุกวงรอบของการใช้หลักสูตร เพื่อให้ได้สารสนเทศสำหรับพัฒนาและปรับปรุงหลักสูตร ให้หลักสูตรมีความทันสมัย ทันการเปลี่ยนแปลงทางวิชาการของโลกสามารถตอบสนองความต้องการของสังคมในการนำความรู้ที่ได้ไปใช้ประโยชน์ได้จริง และสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้เกี่ยวข้อง ในขณะที่เดียวกันการประเมินหลักสูตรจะต้องให้สารสนเทศที่สามารถรองรับการติดตามตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรทั้งจากผู้ประเมินภายในและภายนอก

การประเมินหลักสูตรในยุคคลิปิกรูปการศึกษานี้ จึงควรให้รูปแบบผสมผสาน เมื่อทำการประเมินแล้วสามารถให้สารสนเทศที่ตอบคำถามถึงการบรรลุจุดมุ่งหมายของหลักสูตร การบรรลุมาตรฐานของหลักสูตร และตอบสนองความต้องการตัดสินใจของฝ่ายต่าง ๆ ทั้งระดับผู้บริหารหลักสูตร ผู้ตรวจสอบคุณภาพมาตรฐานจากภายในและภายนอก องค์กรวิชาชีพ และสังคม การประเมินหลักสูตรจึงควรออกแบบการประเมินให้ตอบคำถามสำคัญ ๆ ตามประเด็นหลักดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ประเด็นการประเมินหลักสูตรและคำถามสำคัญ

ประเด็นการประเมินหลักสูตร	คำถามสำคัญ
<p>1. ตัวหลักสูตร</p> <p>1.1 แนวคิดพื้นฐานของหลักสูตร</p> <p>1.2 จุดมุ่งหมายของหลักสูตร</p> <p>1.3 โครงสร้างของหลักสูตร</p> <p>1.4 เนื้อหาวิชา</p> <p>1.5 แผนการเรียนรู้</p>	<ul style="list-style-type: none"> • แนวคิดพื้นฐาน(ปรัชญา/ปณิธาน)ของหลักสูตร สอดคล้องกับหลักการทางวิชาชีพและแนวคิดการพัฒนาสังคมเพียงใด ? และสามารถนำไปปฏิบัติได้เพียงไร ? • จุดมุ่งหมาย (มาตรฐาน) ของหลักสูตรสอดคล้องกับแนวคิดพื้นฐานของหลักสูตรหรือไม่ ? มีความครอบคลุมและชัดเจนเพียงใด ? • โครงสร้างของหลักสูตรสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายหรือไม่ ? สัดส่วนของแต่ละหมวดวิชาและการจัดรายวิชาเหมาะสมเพียงใด ? • กำหนดสาระการเรียนรู้ / เนื้อหาวิชา สอดคล้องกับโครงสร้างหลักสูตรหรือไม่ ? รายวิชาและหน่วยการเรียนรู้ มีคุณค่าทางวิชาการ / วิชาชีพ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในสังคมเพียงใด ? • กำหนดแนวทางการจัดการเรียนรู้แต่ละช่วงชั้น/ปี สู่การเรียนรู้ และการวัดประเมินผลการเรียนรู้
<p>2. ตัวปัจจัยเบื้องต้นของหลักสูตร</p> <p>2.1 ผู้เรียน</p> <p>2.2 ครูผู้สอน</p> <p>2.3 สิ่งสนับสนุนการเรียนรู้</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ผู้เรียนมีคุณสมบัติพื้นฐานด้านความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะเบื้องต้นตามที่คาดหวังเพียงใด ? • ผู้สอนมีความรู้ความเข้าใจในหลักสูตร มีคุณวุฒิ ความสามารถทางวิชาการ คุณลักษณะและผลงานทางวิชาการเหมาะสมในการสอนรายวิชาเพียงใด ? • สิ่งอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ เช่น เอกสารประกอบหลักสูตร ตำรา สื่อการเรียนรู้ ห้องเรียน ห้องปฏิบัติการ ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องสมุด ฯลฯ มีเพียงพอและคุณภาพดีเพียงใด ?

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ประเด็นการประเมินหลักสูตร	คำถามสำคัญ
3.2 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน	<ul style="list-style-type: none"> ผู้สอนมีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่หลากหลาย สอดคล้องกับหลักสูตร ความถนัด / ความสนใจของผู้เรียน แบบเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญมากน้อยเพียงไร ?
3.3 การวัดและประเมินการเรียนรู้	<ul style="list-style-type: none"> ผู้สอนมีการวัดและประเมินการเรียนรู้ของผู้เรียน และมีการให้ข้อมูลย้อนกลับสำหรับผู้เรียนเหมาะสมเพียงใด ?
3.4 การประเมินการสอน	<ul style="list-style-type: none"> มีระบบการประเมินการสอนของครูผู้สอนเพื่อเป็นข้อมูลย้อนกลับสำหรับผู้สอนหรือไม่ ? เพียงใด ?
3.5 การประเมินหลักสูตร	<ul style="list-style-type: none"> มีระบบการประเมินหลักสูตรเมื่อใช้หลักสูตรครบวงจรแล้ว เพื่อปรับปรุงหลักสูตรให้ทันสมัย ทันการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ ? เพียงใด ?
4. ผลที่ได้จากการใช้หลักสูตร	
4.1 ผลผลิตของหลักสูตร (ประสิทธิผล)	<ul style="list-style-type: none"> ผู้เรียนมีส่วนร่วมของการสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรเพียงใด ? และผู้สำเร็จการศึกษา มีความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะตาม จุดมุ่งหมายของหลักสูตรเพียงใด ?
4.2 ผลลัพธ์ของหลักสูตร (ผลกระทบ)	<ul style="list-style-type: none"> ผู้สำเร็จการศึกษานำความรู้ที่ได้ไปใช้ประโยชน์ได้จริงเพียงใด ? เป็นที่ยอมรับของสังคม และเป็นที่ยังพอใจของผู้ใช้ผลผลิตหรือบัณฑิตมากน้อยเพียงใด ?

4.2 การออกแบบการประเมินหลักสูตร

เมื่อมีการกำหนดประเด็นที่พึงประสงค์ และคำถามสำคัญในการประเมินหลักสูตรแล้ว การออกแบบการประเมินหลักสูตรเพื่อให้ได้ข้อมูลหลักฐานที่จะใช้ตอบให้ตรงประเด็นของคำถามสำคัญดังกล่าว จึงต้องเตรียมเครื่องมือที่จะใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลหลักฐานสำหรับการประเมินหลักสูตร การสร้างเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลที่ดีสำหรับการประเมินหลักสูตรนั้น จำเป็นต้องคำนึงถึงตัวชี้วัด (indicator) และเกณฑ์ (criteria) หรือมาตรฐาน (standard) ที่จะใช้สำหรับการตัดสินคุณค่าของหลักสูตร

ตัวชี้วัด (indicator) สำหรับการประเมินหลักสูตร หมายถึง ค่า หรือ ลักษณะที่สังเกตได้ซึ่งบ่งบอกสภาพหรือสะท้อนคุณลักษณะหรือคุณภาพของตัวหลักสูตร ตัวปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการใช้หลักสูตร และผลที่ได้จากการใช้หลักสูตร (ผลผลิต และผลลัพธ์ของหลักสูตร)

เกณฑ์ (criteria) สำหรับการประเมินหลักสูตร หมายถึง คุณลักษณะ หรือ ข้อกำหนดที่ถือเป็นคุณภาพ ความสำเร็จ หรือความเหมาะสมของตัวหลักสูตร ตัวปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการใช้หลักสูตร และผลที่ได้จากการใช้หลักสูตร (ผลผลิต และผลลัพธ์ของหลักสูตร)

มาตรฐาน (standard) หมายถึง คุณลักษณะหรือ ข้อกำหนดที่ถือเป็นคุณภาพ ความสำเร็จ หรือ ความเหมาะสมอันเป็นที่ยอมรับกัน โดยทั่วไป ซึ่งมักกำหนด โดยหน่วยงาน หรือ องค์กรทางวิชาชีพ

ในการออกแบบประเมินหลักสูตร ควรกำหนดรายละเอียดของหัวข้อต่อไปนี้ วัตถุประสงค์ของการประเมิน ประเด็นของการประเมิน ตัวชี้วัด เครื่องมือ การวิเคราะห์ และเกณฑ์ การประเมิน

4.3 แนวทางการดำเนินงานประเมินหลักสูตร

ผู้ประเมินหลักสูตรควรพิจารณาขอบเขตการประเมินในทางปฏิบัติ โดยพิจารณาวง กรอบการประเมินในประเด็นต่อไปนี้

4.3.1 การกำหนดวัตถุประสงค์ของการประเมิน

สำหรับสถาบันการศึกษาที่ผู้บริหารต้องการสารสนเทศจากการประเมิน เพื่อ ตัดสินใจเกี่ยวกับหลักสูตรอย่างรอบด้าน และมีความพร้อมทางทรัพยากรการประเมิน ทั้งบุคลากร ทางการประเมิน งบประมาณ และเวลา ควรกำหนดวัตถุประสงค์ของการประเมิน (ตามตารางที่ 2) อย่างรอบด้าน ทั้งการประเมินตัวหลักสูตร ตัวปัจจัยเบื้องต้นของหลักสูตร กระบวนการใช้หลักสูตร และผลที่ได้จากการใช้หลักสูตร จะทำให้ได้สารสนเทศจากการประเมินหลักสูตรที่ครบถ้วน อันจะ นำไปสู่การตัดสินใจปรับปรุงหลักสูตรได้อย่างครบวงจร

ในกรณีผู้บริหารมีความต้องการสารสนเทศเฉพาะส่วน หรือมีความต้องการ ปรับปรุงหลักสูตรเฉพาะด้าน ผู้ประเมินสามารถเลือกประเมินหลักสูตรเฉพาะส่วนที่สามารถสนอง ความต้องการใช้สารสนเทศของผู้บริหารนั้นได้ โดยกำหนดวัตถุประสงค์ของการประเมินหลักสูตร เพียงบางประเด็น เช่น ออกแบบการประเมินเฉพาะตัวหลักสูตร ตัวปัจจัยเบื้องต้นของหลักสูตร กระบวนการใช้หลักสูตร หรือผลที่ได้จากการใช้หลักสูตร เป็นต้น ซึ่งจะทำให้ได้สารสนเทศที่ สอนตรงประเด็นต่อการปรับปรุงหลักสูตร

สำหรับกรณีที่สถาบันการศึกษามีข้อจำกัดทางทรัพยากรบางประการ เช่น ขาด แคลนกำลังคนทางการประเมิน หรือมีกำลังคน แต่ขาดงบประมาณสนับสนุน หรือเวลาไม่เพียงพอ เป็นต้น ควรกำหนดวัตถุประสงค์ของการประเมินหลักสูตร ประเด็นใดประเด็นหนึ่งที่พิจารณา ร่วมกันแล้วว่าจะน่าจะเป็นปัญหามากที่สุด เช่น ออกแบบการประเมินเฉพาะตัวหลักสูตร หรือประเมิน

เฉพาะผลผลิตของหลักสูตร เป็นต้น ซึ่งจะทำให้ได้สารสนเทศตรงประเด็นที่ต้องการใช้ปรับปรุงหลักสูตรเฉพาะหน้า

4.3.2 การกำหนดผู้รับผิดชอบการประเมินหลักสูตร

ผู้บริหารสถาบันการศึกษา สามารถเลือกกำหนดผู้รับผิดชอบการประเมินหลักสูตรได้ 3 รูปแบบ ตามความเหมาะสมของแต่ละสถาบัน ได้แก่ 1) กำหนดให้การประเมินหลักสูตรเป็นงานส่วนหนึ่งของระบบประกันคุณภาพภายในสถาบันการศึกษา 2) แต่งตั้งกรรมการเฉพาะกิจสำหรับการประเมินหลักสูตร และ 3) ข้างที่ปรึกษาหรือผู้เชี่ยวชาญอิสระจากหน่วยงานภายนอก ทำการประเมินหลักสูตร

4.3.3 การวางแผนการดำเนินงานประเมินหลักสูตร

เมื่อกำหนดวัตถุประสงค์ของการประเมินหลักสูตร และผู้รับผิดชอบการประเมินหลักสูตรแล้ว ผู้ประเมินจะต้องวางแผนการประเมิน โดยระบุรายละเอียดของขั้นตอนการประเมินกิจกรรมและระยะเวลาให้สอดคล้องสัมพันธ์กับวงจรของการใช้หลักสูตร การสร้างเครื่องมือ และความพร้อมของแหล่งข้อมูล เพื่อให้การประเมินหลักสูตรเสร็จตามกำหนด และสามารถนำสารสนเทศปรับปรุงหลักสูตร ได้ทันเวลา ก่อนเริ่มวงจรใหม่ของกระบวนการใช้หลักสูตร

4.4 การสร้างเครื่องมือ การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการสร้างเครื่องมือ จะต้องพิจารณาว่า วัตถุประสงค์ของการประเมินแต่ละข้อนั้นมีประเด็นสำคัญ / ตัวบ่งชี้ใด ต้องการข้อมูลอะไรบ้าง ? จากรายการข้อมูลที่ต้องการนำมาพิจารณาว่าควรเก็บข้อมูลจากแหล่งใด ? จึงจะได้ข้อมูลที่ถูกต้องตรงกับความเป็นจริง แล้วจัดแยกรายการข้อมูลตามแหล่งข้อมูล เพื่อนำมาสร้างข้อคำถามอย่างเฉพาะเจาะจง เครื่องมือที่สามารถนำมาใช้ในการประเมินหลักสูตร เช่น แบบวิเคราะห์หลักสูตร (โดยผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้สอน) แบบประเมินหลักสูตร (โดยผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้สอน ผู้เรียน บัณฑิต ผู้ใช้บัณฑิต) แบบติดตามบัณฑิต เป็นต้น เครื่องมือที่สร้างจำเป็นต้องตรวจสอบคุณภาพก่อนนำไปใช้จริง

การเก็บรวบรวมข้อมูล จะต้องมีกำหนดแผนงานให้ชัดเจนว่าจะเก็บข้อมูลจากใคร ? ที่ไหน ? เมื่อไร ? และจะใช้เทคนิคใดในการเก็บรวบรวมข้อมูล จึงจะได้รับความร่วมมือที่ดี เทคนิคที่สามารถนำมาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เช่น การสอบถาม การสัมภาษณ์ การทดสอบ การสังเกต การประชุมกลุ่มสนทนา การบันทึกข้อมูลที่มีอยู่แล้ว เป็นต้น การเก็บรวบรวมข้อมูลที่ดี การใช้เทคนิคหลายวิธี และรวบรวมจากหลายแหล่ง เพื่อใช้พิจารณาประกอบกัน

เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว กระบวนการขั้นต่อไป คือ การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ สามารถนำมาใช้คำนวณค่าสถิติต่าง ๆ ตามลักษณะของข้อมูล ถ้าเป็นข้อมูลจัด

ประเภท (Categorical data) ก็สามารถคำนวณค่าสถิติพื้นฐาน เช่น ความถี่ สัดส่วน ร้อยละ อัตราส่วน เป็นต้น แต่ถ้าเป็นข้อมูลที่มีค่าต่อเนื่อง (Continuous data) ก็สามารถคำนวณค่าสถิติพื้นฐาน เช่น ค่าเฉลี่ย (\bar{X}) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) สัมประสิทธิ์การกระจาย (% C.V.) เป็นต้น สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพนั้นสามารถทำการวิเคราะห์โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

การแปลผลหรือการตีความหมาย ในการประเมินหลักสูตรส่วนใหญ่จะเป็นการเปรียบเทียบค่าที่ได้จากการวิเคราะห์กับเกณฑ์การประเมิน เพื่อตัดสินคุณค่าของหลักสูตร ถ้าเกณฑ์การประเมินเป็นเกณฑ์เชิงปริมาณที่ชัดเจน การตัดสินคุณค่าก็จะเป็นไปอย่างตรงไปตรงมา แต่ถ้าเป็นเกณฑ์เชิงคุณภาพการตัดสินคุณค่าจะมีความซับซ้อนขึ้น เพราะต้องอาศัยดุลยพินิจอย่างมีวิจารณญาณ และหลักสูตรจะประกอบด้วยการตัดสินคุณค่า

4.5 การรายงานผลการประเมินหลักสูตร

เป้าหมายสำคัญของการประเมินหลักสูตร คือ การรายงานผลการประเมินให้ผู้เกี่ยวข้องได้รับสารสนเทศที่เป็นประโยชน์สำหรับใช้ปรับปรุง พัฒนาหลักสูตรให้มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล มีผลลัพธ์เป็นที่พึงพอใจของผู้เรียน ผู้สอน บัณฑิต ผู้ใช้บัณฑิต และสังคมภายนอก

รูปแบบการเขียนรายงานการประเมินหลักสูตร สามารถกระทำได้ 2 ลักษณะ คือ

1) รายงานสรุปสำหรับผู้บริหาร (Executive Summative Report)

เป็นรายงานการประเมินหลักสูตรแบบสรุปที่สั้นกะทัดรัด ปกติมีความยาว 1-3 หน้า ให้สารสนเทศที่ใช้ประกอบการตัดสินใจสำหรับผู้บริหารได้ ลักษณะของรายงานมักประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วน ได้แก่ วัตถุประสงค์ของการประเมิน ผลการประเมิน และข้อเสนอแนะ

2) รายงานการประเมินทั่วไป (Formal Evaluation Report)

เป็นรายงานการประเมินหลักสูตรเชิงวิชาการที่มีความลุ่มลึก เสนอรายละเอียดที่ชัดเจน ครอบคลุมทั้งวัตถุประสงค์ของการประเมิน เทคนิควิธีการประเมิน ตัวชี้วัดและเกณฑ์การประเมิน ผลการประเมิน และข้อเสนอแนะที่เป็นไปได้ พร้อมทั้งมีส่วนของรายงานสรุปสำหรับผู้บริหารด้วย

สรุป

การประเมินหลักสูตรเป็นกระบวนการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับหลักสูตร แล้วทำการวิเคราะห์ เพื่อวินิจฉัยจุดเด่น จุดด้อยของตัวหลักสูตร การบริหารหลักสูตรอันเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงกระบวนการของหลักสูตรระหว่างการใช้หลักสูตร และเพื่อตัดสินคุณค่าของหลักสูตรด้านผลผลิตและผลลัพธ์ของหลักสูตรว่าบรรลุจุดมุ่งหมายเพียงใด อันจะเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงหลักสูตรให้มีความทันสมัยทางวิชาการ ทันการเปลี่ยนแปลงของโลก และตอบสนองความต้องการของสังคม

การออกแบบการประเมินหลักสูตรอย่างเป็นระบบครบวงจร ประกอบด้วย การประเมินตัวหลักสูตร ประเมินปัจจัยเบื้องต้นของหลักสูตร ประเมินกระบวนการใช้หลักสูตร และประเมินผลการใช้หลักสูตร ทั้งผลผลิตและผลลัพธ์ของหลักสูตร

แนวปฏิบัติในการประเมินหลักสูตร ประกอบด้วยขั้นตอน การกำหนดวัตถุประสงค์ของการประเมิน มอบหมายผู้รับผิดชอบการประเมิน การวางแผนการประเมิน การสร้างเครื่องมือ การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการรายงานผลการประเมินหลักสูตร

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2544). **หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน**. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กทม. : โรงพิมพ์
องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.).
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ส่วนประกันคุณภาพ, สำนักบริหารวิชาการ. (2546). **คู่มือดัชนีและเกณฑ์
มาตรฐานระบบประกันคุณภาพของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**. (CU-AQ 84 Index).
- ทบวงมหาวิทยาลัย, สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา. (2545). **ความเป็นมาและพัฒนาการของเกณฑ์
มาตรฐานหลักสูตรระดับอุดมศึกษาของไทย**. กทม. : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์.
- ศิริชัย กาญจนวาสี. (2545). **ทฤษฎีการประเมิน**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กทม. : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย
- Alkin, M.C. (1996). "Evaluation Theory Development". **Evaluation Comment**. 2, pp. 2-9.
- Cronbach, L.J. (1963). "Course Improvement Through Evaluation". **Teachers College Record**.
64, pp. 672-683.
- Madaus, G.F., Stufflebeam, D.(Eds) (1986). **Educational Evaluation : Classic Works of Ralph
W.Tyler**. Boston : Kluwer Academic Publishers.
- Provus, M. (1971). **Discrepancy Evaluation for Educational program Improvement and
Assessment**. Berkeley, CA. : Mc Cutchan.
- Scriven, M. (1967). "The Methodology of Evaluation". In Tyler, R. ; Gagne, R.; and Scriven. M.
Perspectives of Curriculum Evaluation. Chicago : Rand MC Nally.
- Stake, R.E. (1967). "The Countenance of Educational Evaluation". **Teachers College Record**.
68, pp. 523-540.
- Stufflebeam, D.L., et al. (1971). **Educational Evaluation and Decision**. Making. Itasca, Illinois :
Peacock Publishing.
- Tyler, R.W. (1950). **Basic Principles of Curriculum and Instruction**. Chicago : University of
Chicago Press.